

Erdélyi nevezetes fák

A mirkvásári óriástölgy

Kelemen Géza¹, Tuba Katalin²

Mirkvásár (románul: Mercheasa, szászul Stretjfert) falu Romániában, Brassó megyében, Kőhalomtól 10 km-re északkeletre, a Kis-Homoród bal partján. Az egykori Kőhalomszék részeként a Királyföld legkeletibb települése volt. Lakossága a 100 évvel ezelőtti mintegy 1200 főről mára felére esett vissza, a szászok ismert eltűnése miatt.

Az egykori erdélyi szász településekhez hasonlóan az omladozásában is impozáns, de nem látogatható erődtemploma mellett az egységes stílusú szász házak sora gyönyörködteti az erre utazót (1. ábra). Elegendő lassítani, mindent látunk. Vagy mégsem? A mirkvásári fás legelő káprázatáért megéri sokkal több időt áldozni a településre.

Itt található ugyanis Közép- és Kelet-Európa egyik legnagyobb, ma is használatban lévő öreg tölgyfás legelője, amely mintegy 1100 hektáron terül el,

és jelenleg tehenekkel, lovakkal és juhokkal legeltetik.

A méretes fák száma 450 fölött van, többségük kocsányos tölgy, de akad néhány kocsánytalan is. A mirkvásári fás legelőről – további más fás legelők mellett – az *Erdészeti Lapok* 2021. évi július-augusztusi számában *Hartel Tibor* és *Kádár Tibor Sándor* írt összefoglalót, a területek jelenére, jövőbeni kezelési terveire és a hozzájuk kapcsolódó kutatásokra vonatkozóan. Jelen írás az itt élő öreg tölgyek jellegzetességeit

mutatja be, a legnagyobb fa példáján keresztül.

A „Kárpátok öregje” nevű fát gyalogosan könnyen elérhetjük a *Tölgyek útja* nevű tanösvényen. Már magának a hatalmas fás legelőnek a lenyűgöző látványa földbe gyökereztetni az ember lábát! Ameddig a szem ellát, a lankás hegyoldalon, de a környező hegyeken is mindenütt fás, legelő világ terül el (2. ábra).

A madárhangokon felül csak a juhnyájak neszezése és néha a pásztornak a kutyaíhoz intézett parancsszerű kurjantása hallatszik, a tájban elhalkuló sutogásként. Itt-ott apró pöttyként nem feltűnő pásztorvisek, kitaposott kocsutak, valamint néhány juhnyáj, illetve szárnyék jelzi az emberi jelenlétet.

A faóriás már messziről kitűnik a többi, szintén nem aprócska tölgy közül, és nemcsak a csurgója mentén végigfutó kerítés miatt, hanem a terebélyes, messziről nézve teljesen szabályos koronája miatt is (3. ábra).

Ez a tölgy Erdély legnagyobb és Románia második legnagyobb kocsányos tölgye, a szucsávai tölgy után (utóbbi fa a híradások szerint már az összeomlás fázisában van). Kerülete 950 cm, amely 302 cm mellmagassági átmérőnek felel meg. A látvány mellbevágó. A famagasság nem különös, 21 méter, azonban méretes csúcstörése jelzi a közelmúltban, talán 20–30 éve történt viharok hatását. Előtte a fa 23 méter magas lehetett, ami még mindig alacsonynak számítana erdőállományban. A legelő összes fája ugyanilyen habitussal bír, és a csúcstörés is általános közöttük.

Tapasztalt kollégák emlékezhetnek a zsenneyi (Vas vármegye) ezeréves tölgyre, amely már összeomlott, de még álló faként fényképek és rajzok láthatók

1. ábra Szász házak Mirkvásáron

2. ábra A fás legelő világa

3. ábra A „Kárpátok öregje”

róla az *Erdészeti Lapok* 2006. májusi számában, *Bartha Dénes* írásában. Utolsó mért átmérője 1020 cm volt. Csakhogy a zsenyei tölgy kéttörzsű volt. Megjegyzendő, hogy a matuzsálemi fák esetén a többtörzsű fákat szokás egyben mérni.

A legelők fáinál (és más, szoliterként fejlődő fáknál) azt is tudjuk, hogy a napfényért való küzdelemnek, a felfelé törekvésnek, a szomszédos fák nagy távolsága miatt (2–3 fahossz legalább) nincs jelentősége. Itt oldalirányban is lehet nyújtózkodni az ágakkal. Ezt példázza a mirkvásári fánk is, hiszen koronájának átmérője 30 méter.

A „Kárpátok öregjének” kora egyes becslések szerint 600 év. Impozáns, nemde? Azonban a törzsátmérőből, a habitusból kiindulva, számítással, tudományosabb igényű elemzéssel alátámasztott számítások alapján a fa korát 900 évre taksálják.

Itt álljunk meg egy levegővételle. Nem mindegy? Röpke 300 év ide vagy oda mit jelent? *A fa időtlenséget és emberi ésszel felfoghatatlan bölcsességet birtokol, az éveknek ilyen kornál már egészen más jelentősége van.*

Mit tudunk az öreg fákról? Magyarországon tölgyek esetében 120–140 éves, a spessarti tölgygazdálkodás esetén 200 éves életkorig vannak ismereteink az igényeikről, tulajdonságaikról. *Arról nem sokat tudunk, hogy 200 év felett mi történik.* A fa hogyan viselkedik? Pedig lehet még ott akár 400 vagy még 700 év is.

A koros fák törzsén – mint esetünkben is – gyakoriak a golyvák, dudorok. Ezek lehetnek korai golyvatetű-károsítás nyomai, ami 3–4 cm magas, jellegzetes gúlaszerű ormok formájában mutatkozik. Esetünkben azonban inkább az alvórügyek burjánzása kezdődik, ami növekvő dudor képében jelentkezik. Ezen a fán ezek az elváltozások már olyan nagy kiterjedésben jöttek létre, hogy a mellmagassági átmérő, illetve kerület mérését is megnehezítik. Valószínűleg ez az oka a fáról különböző irodalmi forrásokban elérhető mért adatok különbözőségének.

Ezek a dudorok viszonylag fiatalok, csakúgy, mint a gyökérterpeszek jó része is, ami abból látszik, hogy a fiatal kéregrepedéseinek mélyén a parahéj még vékony, világosabb, sárgás színű, és ott még nem az elparásodott hánccsparenchima látható. A fiatal (juvenilis) farész a fa minden oldalán megfigyelhető, ami a fa erős, hatékony gyökérzetére, ezzel összefüggésben élete-rejére utal.

A törzsön cincérrágás nyomait is felfedezhetjük, ami a méretéből ítélve a nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*) tevékenységét jelzi. Róla tudjuk, hogy a gesztet szereti, abból is az érett, egészséges, és így az évtizedek óta képződő, a kémiai változások miatt egyre keményebb faanyagot. Más xilofág rovarok kisebb átmérőjű kibúvónyílásait is megtalálhatjuk itt-ott a kérgen.

A fa törzsén még számos más, nagyon érdekes képződményt is találhatunk. Ezek olyan, szabálytalan körvonallú kidudorodások, melyek a fatestből szinte „kibuggyanó”, vékony kérgű, tehát nagyon fiatal elváltozások (4. ábra).

Hasonló, mint a seb szélei felől induló, a kéreghiányt befedni akaró sebkallusz, itt azonban nem látszik maga a seb, és nem is szimmetrikus a képződmény. Feltehetően a fatestben belül keletkező, de a rugalmasabb kérget már nem meghasító repedések következtében a fa egy speciális sebkalluszt hoz létre.

Vajon a fatesten belülről indulva hogyan keletkezik repedés? Ez a törzsön belüli nagyobb üreg miatt lehetséges: a törzs már nem egy egységes, tömör henger, hanem csövet formáz. A belső üreg miatt a fatest rugalmassága romlik, és a szél mozgató hatása miatt a csőfal a vékonyabb részeinél már könnyebben reped. Ilyen repedéseknél alakul ki a kéreg felszínén a szabálytalan „kiömléseket” formázó sebkallusz.

A „Kárpátok öregjénél” az ágak 2,5 m magasan indulnak (koronaalap), de másfél méter magasra lelőgnak. Emiatt amolyan sátorszerű a fa látványa. Mélyebbre nem tud leérni, mert a legelő állatok „nyesik” a fa legalsó ágait. Ezzel együtt az is egyértelmű, hogy a legelő fái nem egy erdőállomány hagyásfaként meghagyott példányai, azok törzse ugyanis jóval magasabban bomlana vázágakra.

A magasabban elhelyezkedő vázágak csúcsát szintén megtördelte a korábban említett vihar, de a fa kiválóan pótolta az elvesztett koronarészeket. A koronapalást és a korábbi csúcs közelében több, azonban lejjebb, egészen a koronaalapig már kevesebb fattyúhajtást látunk.

A koronában nem jelentős mennyiségben, de találunk elszáradt ágakat. Aggodalomra még nem ad okot a mennyiségük, egy fán mindig előfordulnak ilyenek. Az egészséges fák képesek leszárítani egyes águkat, ha az árnyékba kerül.

A kocsányos tölgy (és a kocsánytalan is) a sárga fagyöngyöt (*Loranthus europaeus*) általában kiiktatja, a megfertőzött ágat többnyire leszárítja, aminek következtében a fagyöngy is elpusztul, egy nagy, bunkós ágvéget hagyva maga után.

Az egyik alsó, mintegy 70 cm átmérőjű vázág felső részén vályús kikorhadás látható, ami idős fák vízszinteshez közeli ágain gyakori képződmény. A kiváltó ok magyarázata közismert: emlékezzünk a motorfűrészés gyakorlat első órájának egyik jelmondatára: *Húzott oldalhoz nem nyúlunk!* (Azaz a vágást nem a húzott oldalon kezdjük, mert a húzófeszültség miatt hamar, sokszor szilánkosan felhasad a fa.) Itt is ez a helyzet: erős húzófeszültség van a vízszinteshez közeli, vastag, súlyos ágak felé felmozgásra is elkezd felhasadozni. Az ág néhány kisebb elszakadt farost miatt nem törik le, de a kórokozók meg-

4. ábra Dudoros sebkallusz

találják, és elkezdenek dolgozni benne. Ennek következtében alakul ki a vályú az ág felső részén, ami azért is veszélyes, mert alulról nem látszik (5. ábra).

A gyökérszétről, illetve a talajról gyökérfeltárással nem sokat tudunk meg. Nagy biztonsággal azonban kijelenthető, hogy a fák itt többszáz évvel ezelőtt feltehetően valamilyen mély termőrétegű barna erdőtalajon álltak, amely a folyamatos taposás, illetve füves növénytársulás hatására átalakult sekély vagy közép mély, erősen tömörödött csonka barna erdőtalajjává.

A lehulló csapadékot ilyen esetekben a talaj nehezen fogadja be, ezért az felszíni patakocskák formájában összegyűlve eróziós vápákat vagy völgyeket képez a talajfelszínen. Tapasztalataink szerint helyileg hozzájárul az erózió kialakulásához és fokozódásához a túlleltetés is. A birkák a fűvet helyenként gyökérig lerágják, illetve taposásukkal szintén károsítják a talajfelszínt. Az ilyen helyen a kezdődő felszíni vagy/és pontszerű erózió miatt már jobban átázik a talaj, megrogyhat, azaz suvadás keletkezik.

A felszíni erózió révén, de idős fánál erózió nélkül is gyakori jelenség a gyökérszétről felszíni kibukkanása. Ezeknél a fánál is megfigyelhető ez a jelenség, amely ilyen idős korra már tekintélyes gyökérterpeszek és -lefutások formájában jelentkezik.

A „Kárpátok öregjének” felszínre került gyökereinél is vékonyabb a kéreg, mert korábban a legelő állatok miatt, a fa bekerítése óta pedig a látogatók taposása miatt erősen lekopott. Az is ismert, hogy a magas kort elért fák mélyre hatoló gyökérzete – így a kocsányos tölgy karógyökérzete is – sekélyebbé, de ezzel együtt a talajfelszín alatt kiterjedtebbé válik. A mélyebben és a törzs alatti elhelyezkedő gyökerek elkorhadása miatt törvényszerűen, külső sebzés nélkül is, a törzsben alulról felfelé fejlődő korhadás indul el. Ebben az esetben erre utal a fa tövében nyíló kisebb üreg is.

A már említett vastag vázágak letörése következtében felülről lefelé is elindult a korhadás, amely hosszú idő múlva (akár röpké hatvan-nyolcvan év alatt) összeér a lentől felfelé haladó korhaddal, üreget képezve a törzsben.

Óhatatlan, hogy évszázadok alatt valamilyen gombatámadás ne érje a fát. A gombaspórák a gyökereken kialakuló sérüléseket, a letörő ágakat vagy a rovarok rágása által okozott kisebb-nagyobb sebzéseket megtalálják, és bejutva a fatestbe, többségében a már nem

sok védekezésre képes gesztet keresik. A fiatalabb fák gesztjében eleinte a fehérkorhasztók sikeresebbek, majd az idő múlásával a konkurencia, a vöröskorhasztók kerülnek előtérbe. Ilyen matuzsálemi fánál fehérkorhasztókat ritkán találunk, de évszázadok múlásával már a vöröskorhasztók is eltűnnek. Miért? Mert valószínűleg elfogy a táplálék, a geszt, vagy mert a maradék gesztben, annak még szíjácsként működő időszakában, a fa által felhalmozott anyagok egy része, a lassan dolgozó kémiai folyamatok révén, gombatápláléknak alkalmatlan lesz.

A vöröskorhadás anyaga különleges rovar táplálék: vannak olyan, ritka rovarfajok, amelyek csakis a vöröskorhadat anyagban élnek meg. Ilyen például ennél a fánál a védett szőrös szarvasbogár (*Aesalus scarabaeoides*).

A „Kárpátok öregjénél” valamennyi geszt még maradhatott, mert találtunk egy kisebb, vöröskorhasztó májgombát (*Fistulina hepatica*) a fa egyik kéregrepedéséből előbukkanva.

A megmaradó vékony szíjács ilyen korú és méretű fánál csak pár centiméter széles lehet, amely a nagy kerüllet miatt mégis elengedő a fa életben tartásához, mi több, a növekedéshez is. A hatalmas átmérő és az alacsonyabb súlypont miatt a kidőlés vagy törzstörés is ritkábban fordul elő, ezek a fák tényleg állva halnak meg.

A korhadat faanyagáról, illetve a fent már tárgyalt üreg kialakulásáról a fás legelő esetén még egy érdekes megfigyelést tehetünk: *a legelőn néhány kiszáradt fa messziről láthatóan feketéllik*. Közeliől látható, hogy ezeknek az üregébe begyűjtottak. A kiszáradt fa csak részben égett el, mert a fentebb már bemutatott, felülről és alulról fejlődő, kéményszerűre alakuló üregben a felhalmozódó vöröskorhadat anyag robbanás-szerűen, fáklyaként égett ki, a nem elkorhadat faanyagot felszínén megpörköltve. Ez bizony pokoli látvány lehetett!

Vajon miért és ki gyűjthatta be a kiszáradt fákat? Biztosan nem a területet gondozó természetvédelmi szakemberek és a lelkes önkéntesek, hanem a pásztorok lehetnek azok, akik a legelő-fák elpusztulása után, a legelő állatokra már veszélyt jelentő fáktoól meg akartak szabadulni. Ráadásul a vöröskorhadat, száraz faanyag kiégve, a hosszú csőszerről üreg kéményhatásától felgyorsulva, tűzcsovaként szikrát hányva, különösen éjszaka, infernális látványt nyújthatott, az unalmas pásztoréletbe nem akármilyen látványosságot hozva.

A fa szabad állásban, szabályos, kiterjedt koronájával gyakran, hatalmas mennyiségű makkot tud teremni. *Itt a fa terméséhez a legelő állatállomány már nem fér hozzá, így a telemes termés megmarad a fa alatt, szemben a fás legelő többi fájával, ahol egy fia makk sincs a fák alatt, csak a kupacsok.*

Érdekesség, hogy itt a makkok a nálunk megszokottnál kisebb méretűek. A nagyon idős fák közül egy-egy kiszárad, vagy begyűjtják, lassacskán elfogy a fák. *Sajnos csak elhelve mutatkozik egy-egy 1-2 éves tölgy magonc, de előbb vagy utóbb a legelő állatok ezeket is felszámolják.*

A legelő megőrzésére uniós támogatásból kezelések kezdődtek: a foltok-

5. ábra Vályúszerű vöröskorhadás vázágon

ban terjedő és erősödő kóros és cserjés csoportokat felszámolják, illetve kutatások is folynak a területen. A terület szélén rendkívül informatív tábla hívja fel a figyelmet a fás legelő és a környék természeti és kulturális jelentőségére és a látványokra. A fás legelő léte középtávon biztosított. *Azonban a cikk elején említett 400–700 éves időtartamról mindenképpen érdemes elgondolkodni...*

Hivatkozások, további olvasnivalók:
<https://erdely-7csodaja.ro/csoda/mirkva-sari-oreg-tolgyfas-legelo>,
<https://arboriremarcabili.ro/bu/bemutakozas/>,
<https://transylvanian-wood-pastures.eu/bu/2022/07/21/a-mirkvasari-faslegelo/>

Készült a Magyar Faápolók Egyesülete támogatásával